Bányai János

Táj- és jelkép

Zalán Tibornak *Váz* címen a Cédrus Művészeti Alapítvány és a Napkút Kiadó gondozásában haikukat tartalmazó kötete jelent meg 2008-ban a *Japán cédrus* elnevezésű füzetsorozat első köteteként. Nyomban utána, vagy vele párhuzamosan, a sorozat második köteteként, *Ősi fenyő* címen „Japán haikuk Vihar Judit fordításában". A két kisalakú, szépen megmunkált spirálos kötet mintha azt jelezné, hogy újra eljött, bár lehet, el sem múlott, a haiku ideje a magyar költészetben. Azzal is számolni kell, hogy a *Napút* folyóirat ez évi harmadik száma *Cseresznyevirágzás* címen magyar haiku-válogatást adott ki Szepes Erika tanulmányával Nagy Zopán többszintű haikuvilágáról és Ivanovics Beatrixnak *haiku.* című esszéjével. Ötvennél is több nagyobbára ismeretlen kortárs magyar költő sok haikuja olvasható a folyóiratban. Pap József sajnálatosan nincs köztük. De mi az ő haikuit (is) kedveljük. A japáni versformának mifelénk ő a honosítója. Nyomban hozzáteszem, nem mellékes adat, néhány évtizeddel ezelőtt Újvidéken Aleksandar Nejgebauer hírneves angoltanár vezetésével haikuiskola működött, folyóiratot adtak ki, köteteket is. Ennek az iskolának volt gyorsan önállósuló egyik neves (idézőjelben) „tanítványa" Pap József, aki aztán élete végéig művelte ezt a látszólag egyszerű, ám rendkívül igényes költői beszédformát.

Azért mondom ilyen elmosódottan, hogy „költői beszédformát", mert a haiku, eltérően az európai kötött versformáktól, egyszerre és egy időben forma is meg műfaj is. Japánból került Európába, és a múlt század eleje óta, főként Kosztolányi fordításai nyomán vált ismertté a magyar költészetben. A haikuban a sorok száma kötött, mindig három, úgyszintén a szótagszáma is állandó, mindig tizenhét, a sorok szótagszáma pedig öt, hét, öt, és ettől csak elvétve akadni eltérésre, főként inkább a kortárs (a modern) haiku-szerzők munkáiban. E szigorú formai kötöttségek mellett a haiku műfaj is, leginkább a korai, a hagyományos haiku teremtette meg a műfajt.

Műfajiságát két szó határozza meg, az ún. *évszakszó*, amellyel „jeleznie kell a költőnek, milyen évszakban, esetleg mely hónapban láttatja a tájat" (Szepes Erika), mert a haiku rendszerint tájképet fest, valamilyen „természeti képpel kezdődik". A másik műfajmeghatározó szó a *hasítószó,* mert a haiku második sora és a harmadik sor között rendszerint valamilyen váltás, fordulat, esetleg meglepetést keltő csattanó áll, ami a haikut átemeli a természeti képből az érzelem, a tapasztalat, a gondolat, a világkép tereibe. Más szóval, a haiku műfajiságának is erős formai jegyei vannak, ezt jelzi mind az évszak-, mind a hasítószó, ám ezek a jegyek nyomban bevezetnek a haiku tartalmába és témavilágába, akár állandósult motívumai körébe, mert általuk szólaltatják meg az emberi létezés alap- meg végső kérdéseit. A haiku, akár formaként, akár műfajként értjük, mindig és szinte kivétel nélkül elidőzésre, töprengésre, gondolkodásra késztet, ami egyúttal azt is jelenti, hogy számít az olvasó közreműködésére. A haiku az olvasó közreműködésével válik teljessé, és erre a haikuköltő, akár homályos fogalmazással, akár meglepő csattanóval rá is játszik. A haiku megértésének nehézsége is ebből következik. A haikut nagyobbára csak körülírni lehet, értelmezni alig, végső jelentését meghatározni sehogy sem. A haiku jelképes, a japáni filozófiákba ágyazott, mitikus, nemegyszer misztikusnak látszó jelentését vagy átéli az olvasó vagy nem, megértésének harmadik útja nincs.

Az európai és ezzel együtt a magyar haiku csak közelíteni tud a japán haiku szimbolikus jelentése felé. Éppen ezért errefelé a haikut a saját költői hagyományvilághoz igazítják a költők, még akkor is, ha a formai jegyek szigorú betartása mellett célba veszik a haiku műfajiságát is. Legjobb példa erre Bertók László *Háromkák* (Magvető Kiadó, 2004) című, csupa haikut, azaz „háromkát" közlő verseskönyve. Bertók nemcsak a haiku nevét magyarította, látszólag találóan, hiszen nevével azt mondja, hogy a vers háromsoros, ám mégis tévesen, mégpedig a kicsinyítő képző miatt; a haiku felől nem a mérete dönt, látjuk majd ezt Zalán Tibor kötete kezdő- és záróversének olvasásakor. Bertók másként is (szándékosan) vétett a haiku hagyományos szabályai ellen, főként azzal, hogy itt-ott rímhelyzetbe hozta a sorokat, holott az eredeti haiku sohasem rímel, máskor ismert vagy kevésbé ismert verslábakat, sőt ütemeket rejtett a verssorokba, amivel megint csak vétett a hangsúlyt nem ismerő japán haiku szabályai ellen. Más szóval, Bertók nemcsak a haiku nevét, hanem a haikut magát is magyarítani igyekezett, aminek sikeréről vagy sikertelenségéről itt most ne essék szó. Annyit azonban hozzá kell tenni, hogy Bertók – igazi haikuköltőként – olvasóját a kertbe hívja, jelezvén ezáltal a haikunak szoros függőségét a természettől, a tájtól, minthogy – említettem már – a haiku rendre természeti

vagy tájképpel indul. E kötelemnek betartását viszont csak az indokolja, ha a képnek szimbolikus jelentése előhívható. Álljon itt most Bertóknak egy háromkája, főként azért, mert benne éppen a hagyományos haiku jegyei szólalnak meg, akár haiku-poétikának is tekinthető, Zalán olvasása előtt pedig mottónak: „Haiku-lepke? / Öt-öt igen a szárnya, / hét nem a teste." A lepkét idézi meg a vers, a lepkelétbe épített igenek és nemek ellentétét, részint tehát természeti kép, részint pedig jelképes jelentés uralja a vers három sorát, és innen kezdődően, elidőzve e soroknál, mintha értelmileg elérhető lenne már nem csupán a lepke-létbe, hanem az ember-létbe épített igenek és nemek feszültsége...

Zalán Tibor *Váz* című haikukat tartalmazó kötete mintha egészében a Bertóknál megfogalmazott haiku-poétikára épülne. Zalán is magyarította a japán haikut, nem is nagyon tehetett mást. Mégpedig költőelődök közvetlen vagy közvetett idézésével. Ilyen a *Remegések* című Adyt idéző remek haiku: „Jöttem a Gangesz / a Tisza-parton virág / nyílt Mit keresek", messzebbről, de úgyszintén Adyt idézi fel a *Lelkek* című haiku: „Az ablak alatt / elkoszlott rongyolt lelkek / álomszerűen". Az első haiku az Ady-vers (*A Tisza-parton)* kulcsszavait idézi, miközben a haiku-szabályokat hiánytalanul betartja. A „virág" (Adynál „harangvirág") lehet az évszakszó, virágzás idején festi a vers a Tisza-partot, a „Mit" pedig, minthogy pont nélkül nagybetű a harmadik sor közepén, a hasítószó. A japán haiku hátterében, állítja Szepes Erika, a japán mitológia szimbolikus világa sejlik fel, Zalán versének hátterében a magyar költői hagyományvilág, mégpedig erősen a szimbolizmusra építkezve. A második haikuban nem ismerhető fel az évszakszó, ám az „elkoszlott" képet idéz fel, a táj is elkoszolhat, nemcsak a lélek, a szakítószó viszont a második sor („rongyolt lelkek") és a harmadik sor („álomszerűen") erős kontrasztja, a kint és a bent, a látott és az álmodott ellentéte. Jól látható hát, hogy Zalán Tibor, miközben magyarítja a japán versformát, mégpedig a Bertókétól eltérő módon, betartja a japán forma szabályait, még ha valamennyire elmosódottan is.

De Zalán másfelé is tájékozódik, például Seneca bölcsességei felé: a *Seneca-zárlatok I* így hangzik: „Vágynak arra hogy / féljenek tőlük s félnek / hogy félik őket", a másik Seneca vers pedig így: „Milyen szánalmas / aki – ha már élni se / – nem tud meghalni". A Senecától kölcsönzött gondolatok aforizmaként ragyognak fel Zalán interpretációjában, mégpedig éppenséggel a japán vers kötöttségei folytán. Elmarad a versekből a tájkép, helyére az európai értelemben vett idő lép, vele együtt nagyon hatásosan történetszilánk, hiszen az első Seneca-parafrázis történetet mond, úgyszintén a második is, ám ezzel együtt az emberi természet, a létezés el-

lentmondásosságát is mondja. Ebből is jól érthető Zalán szándéka: a japán költészetből kölcsönzött formát, mint vázat – innen a kötet címe – hazai színekkel, európai fanyar bölcsességekkel, árnyalatokkal, hazai és európai hagyományokkal tölteni fel.

És ha már ez a szándék uralja verselését, akkor bekövetkezhet az eredeti japán hagyománytól egészében eltérő fordulat, nevezetesen az én bevezetése a haikuba. A japán haiku a japáni filozófiákat követve az én visszavonásának jegyében születik. Felszámolni, visszavonni az én-t feltétele a teljesség elérésének, ezzel együtt a természettel való feltétlen azonosulásnak. Az én kiiktatása a haikuból emeli ezt a szigorú versformát mind jelképes, mind misztikus szintjére. Ami azt is jelenti, hogy az én-t kitüntető hagyományos lírai témakörök, az én szerelme, az én fájdalma vagy szomorúsága, az én emlékezésének elégikussága mind ismeretlen témakör a japán haikuban, ám a haiku hazai honosítása éppen ezeknek a hagyományos lírai témáknak a bevezetésével történik meg. Erről szól Zalán kötetének címadó haikuja: „A forma maradt / Szertartás üres váza / zajló tengeren". A „zajló tenger" régi és közismert jelkép mind az európai, mind a magyar költészetben, valójában a romantikus költői beszéd egyik állandó motívuma, gondoljunk, ha másra nem, legalább Petőfi híres versére, s ebből a majdnem közhelyszerű, vagy éppen közhelyes képből bontja ki Zalán a haiku hagyományos poétikáját: az első két sor a formát és a szertartást kapcsolja össze, van is a haikunak köze a rítushoz, már csak a szertartásnak évszakokhoz való kötődése folytán is, vannak ugyanis tavaszi, téli, nyári, őszi szertartások, vallásiak és profánok egyaránt, és erre íródik rá, mintegy ellenpontként, de akár visszavonásként is értendő módon a „zajló tenger" képe. A változatlan forma és a zajló tenger között található, ha nem is szó szerint, a hasítószó. Ebből jön elő a meglepetés, majd erre épül a szimbolikus jelentés megközelítésének lehetősége, ami – miként az Ady-vers esetében – ismét a mitológia helyett a költői hagyomány nyomán létesül.

Nem véletlenül került tehát a kötet címoldalára a *Váz* szó, már csak azért is, mert három betűből áll, miként a haiku is három sorból. A magyar költészeti hagyományba ágyazottsága, az európai bölcsességet idéző verseivel, nem utolsósorban az én bevezetésével a haiku világába Zalán Tibor egyszerre tartja fenn, őrzi meg a tradicionális japán versformát és műfajt, ám ugyanakkor ellent is mond neki, mert nem mindig a jelképesség és misztikusság felé irányítja haikuinak jelentését, hanem az én, a személyes, nemegyszer a köznapi felé. A *Pihe* című haiku szép példája ennek: „Leheletnyi toll / akadt fenn létem ágán / S belészakadok", vagy a két *Háló* című haiku – az egyik: „Hálni jár belém / az élet Ki kellene / adnom az útját", a másik: „Halni jár belém / az élet El kellene / temetnem végre". Itt

már az én uralja a versbeszédet, mégpedig a rögzült szólás („hálni jár belé a lélek") megbontásával, jelentésének egy súlyos ellentéttel való visszavonásával: a lélek helyett az élet, aminek ki kellene adni az útját, ami ismét a megrögzült szólás bevezetése a versbe; elutasítani, törölni úgy lehet, hogy kiadják valakinek az útját. Ha a japán haiku hátterében mitologikus világkép áll, Zalán haikuinak hátterében költői hagyomány, mellette pedig a nyelvi – köznyelvi – tradíció szólásokra való utalásokkal, egész szólások közlésével, szólások megbontásával. Minthogy mozgásba hozza mind a költői, mind a (köz)nyelvi hagyományt, Zalán ezen az úton is magyarítja a japán formát és műfajt.

Szólni kell még Zalán Tibor kötetének nyitó- és záróverséről. Az elsőnek *Rajzok a halálról* a címe, a záróvers pedig *Friss rajzok a halálról* címet viseli. A két vers haikuláncot alkot, az egyiknek is, a másiknak is minden sora egy-egy haiku. Idézem a *Rajzok a halálról* néhány sorát:

> Csak egy felütés / legyen kezdet előtti / befejezett hang
> kereszt elé A / mályvaszín brokát akár / a fény Leomlik
> arcéle látszik / csak mögötte Az erdő / matt-olaj árny-tömb
> magába Zárul / lopva nézi várja hogy / magába zárja

A két haikuláncba sorra beépülnek a kötetben külön versként megszólaló haikuk: a fenti idézet második sora *Brokát* címen külön vers, de itt van a második Ady-parafrázis is: „Az ablak alatt / elkoszlott rongyolt Lelkek / álomszerűen", ami azt jelenti, hogy a haiku, bár szigorúan kötött forma, át is helyezhető, egyetlen mozdulattal áthelyezhető a japán költészet hagyományvilágából az európai és magyar költészet világába. Minthogy verstani ismereteink és szokásaink szerint – szótagszámlálás! – mindkét vers tizenhét szótagos sorokból épül, Zalán Tibor közel hozta egymáshoz, sőt áthelyezte a hagyományos japáni verselési módot az európai meg magyar szótagszámlálási gyakorlatba és hagyományba. Virtuálisan persze, mert eközben megőrizte a japáni verselés minden meghatározóját. Már csak azért is, mert a japán költészet ismer haikukból épülő hosszabb versformákat is. A tizenhét soros versforma nem gyakori a magyar költészetben, túl hosszú a versritmus megőrzésére, a próza felé hajlítja a versbeszédet, ám a két haikuláncot azt bizonyítja, hogy lehetséges a versnek e széles sorféléje. Ami azt jelenti, a két haikuláncot poétikai kerete a kötetnek, irányt szab és hangsúlyokat emel ki, ugyanakkor azt is jelzi, hogy Zalán egészében elsajátította a haiku poétikáját, de ki is lépett e poétikai keretből, egy a japánitól különböző lírai beszédmód felé.

Vida Ognjenović

Hűtlenek

Regényrészlet

Orovec Krisztina fordítása

Van itt néhány dolog, ami teljesen világos számomra. Az például, hogy a rokonság érzése nemcsak hogy igen könnyen lehetséges a rokoni kapcsolatban nem levő emberek között, hanem sokkal mélyebb is lehet ez az érzelem a velünk született kötődéseknél. Kiváló bizonyítékokkal szolgálnak ehhez a saját tapasztalataim. Létezik tehát vér szerinti és nem vér szerinti rokonság, az adott és a választott, s a kettő közül ez utóbbi sokkal erősebb lehet. Ez a viszony mentes a vérvonal által öröklődő hibáktól, így már eleve nagyobb esély van rá, hogy tisztább érzelmi alapokon jöjjön létre s fejlődjön. Akármikor alátámaszthatom ezt személyes tapasztalataim alapján.

Nem fontos, mit mondanak erről a tudósok. Beszéljenek és írjanak, amit akarnak, az élet úgyis rájuk cáfol minden pillanatban. Nem bízom már a tudományukban, bár tisztában vagyok vele, hogy a hozzáállásom csupán a laikus meghátrálása a betegséggel való szembesülés előtt. Amikor az események sűrűjében voltam, természetesen még nem így gondoltam. Ellenkezőleg, szokás szerint ezúttal is a könyvekhez folyamodtam legelőször, megoldást keresve. Először a számítógép segítségével böngésztem a szövegeket, címeket, aztán meg járni kezdtem a könyvesboltokat, turkáltam a polcokon, leemeltem egy-egy kötetet, átlapoztam őket, kijegyzeteltem néhány bibliográfiai adatot, aztán meg, gyakran közvetlenül munka után, eljártam a Népkönyvtárba, a listámon szereplő kiadványok után kutatva. Rá is találtam némelyikre, ha nem is mindre, s napokig minden délutánt az olvasóteremben töltöttem, gyakran késő éjjelig ott ragadtam. Otthon meg a könyvesboltban vásároltakat bújtam. Viszont, beismerem, nem sokat segített ez az egész. Talán túl nagyok voltak az elvárásaim, vagy nem találtam rá a megfelelő olvasmányokra, vagy talán túlbecsültem az esetemet, amikor azt hittem, a maga egészében találok rá valamilyen ma-

gyarázatot a könyvekben. Valójában az a gond, hogy nem tudom, mit is kerestem pontosan: igazolást arról, hogy nem vagyok áldozat, vagy bizonyítékot, hogy az vagyok.

Egyedül Amin Maluf *Gyilkos identitások* című könyvét vettem a kezembe úgy mint egyfajta talizmánt és mint az esetemről szóló kézikönyvet. Sehol másutt nem találtam magamra az összeválogatott könyvekben, talán nem úgy olvastam őket, ahogy kellett volna. Két Maluf-mondatot suttogtam magamban gyakran. Az egyik: *Az én identitásom – ez különböztet meg másoktól*. A másik: *Minden ember identitása összetevők sokaságából áll, mely nyilvánvalóan nem korlátozódik az anyakönyvben foglaltakra.* Ezeket ismételgettem gyakran magamban, bátorításképp, vigaszképp, annak a hol fájdalmas, hol meg őrületbe kergető ténynek a tudatában, hogy jelen pillanatban minden, az anyakönyvben rólam szóló bejegyzés – érvénytelen.

Mégis, ez a megfeszített olvasás, kutatás kimerített és megtört. A sok tudományos szöveg, amit elolvastam, minden tanulmány, szabály, grafikon, példa, hosszadalmas analízis és rezümé, mindez egyre inkább összezavart. Kevés dolog tisztázódott le bennem, sehol sem tudtam megállapodni, egy megoldást sem tudtam elfogadni. Végül minden, amit elolvastam, összekeveredett és a visszájára fordult bennem. Nem találok szavakat, melyekkel híven leírhatnám, mit éreztem, amikor azt kellett látnom, hogy szinte minden tudományos összegzés végül is ugyanazt sugallja: nincs kiút számomra ebből a gondolatörvényből. Végem van. Tudatosan nem úgy fejezem ki magam, hogy ezek a tudományos elemzések: még jobban megbolondítottak. Nem szeretem ugyanis ezt a szót használni még így mellékesen, átvitt értelemben sem, habár úgy sejtem, a hátam mögött többen ezzel a szóval illetik hosszúra nyúló munkahelyi távollétem okát. Tévednek, mert az elmebaj, úgy hiszem, általában jelentősen vidámabb módja a valóságtól való menekülésnek.

Igen, tessék, beismerem: csak még jobban kikészítettek ezek a száraz elméletek, mert minden apróságból szabályt kovácsolnak, és mert végül az egészből levonható a következtetés, hogy nincs normális vagy úgymond természetes pszichikai konstitúció, hanem sok minden lehetséges. Ha már az a szabály, hogy minden egyes ember kivétel – ezt már valahol sejtettem is, még a kutatómunkámat megelőzően –, akkor nincs értelme annak, hogy ilyen nagy igyekezettel és ilyen kritikus hozzáállással vizsgáljam és mérlegeljem a saját viselkedésem. Ezért hagytam föl hát a jelenlegi helyzetem precíz tanulmányozásával. Azt hiszem, hogy pillanatnyilag nem tudnék másképp élni, mint ahogy élek, és hogy ez helyes-e így vagy sem, ebbe nem vagyok hajlandó belebocsátkozni. És nem engedem meg senkinek,

hogy hidegvérrel ítélkezzen rólam. Kinek mi köze hozzá, nem igénylek semmilyen segítséget, nincs szükségem senkinek a józan eszére sem, ha egyáltalán még tudná valaki, mi is az pontosan, hogy józan ész. Erősen kétlem.

No jó, tegyük fel, hogy könnyítene rajtam, ha valamilyen szakmai segítséget keresnék a problémámra, mint ahogyan ezt szerető szüleim is szuggerálják. Talán tényleg megeshet, hogy valakinek a tapasztalata instruktív példát mutathatna, és könnyebben dűlőre juthatnék. Viszont, mint az előbb már mondtam, Maluf megtanított arra, hogy az identitásom különböztet meg másoktól – ez az egyik dolog. A másik meg az, hogy engem sohasem érdekeltek a karnyújtásnyira levő, könnyű megoldások, és a legkevésbé sem elégednék meg ilyesmivel jelen esetben, mert tisztában vagyok vele, hogy ezzel gyökerestül kiirtanám ezt az én mélyről fakadó, önkontrollra irányuló belső motivációmat. Így akármilyen fájdalmas is a saját bensőmben való turkálás, mégis az a legfontosabb, hogy egyedül legyek az egészben. Minden más megoldás rosszabb lenne. Azt hiszem, csak így sikerül majd egyszer valahogy kiutat találni ebből az én hihetetlenül bonyolult...

Nem, nem szeretnék kijutni. Nem ezt szerettem volna mondani, mert nem kiutat akarok, hanem csak nyugodtan eljutni valamilyen végkövetkeztetésig. Nem kívánok semmilyen kiutat, ez a legfontosabb. Semmiképpen. Gondolni sem merek ilyesmire. Hiszen nincs számomra kiút. Itt kell maradnom, a gondolataim zárt körében. Mi vár rám odakinn? Semmi. Már csak ez a helyzet maradt, és csak ezt választhatom. Azt, hogy így hallgassak, és hogy gondolatban szabadon pörgessem vissza a múlt eseményeit, hogy nézegessem a fényképeket, és ismételten felidézzem azokat a mondatokat, amelyek annak idején belém hasítottak és mélyen belém vésődtek. Megfigyelem önmagam, mint egy panoptikumbeli érdekességet, számtalanszor felidézve egy-egy arcot, beszélgetésfoszlányt, cselekedetet, sőt, teljes jeleneteket. Rendszer és ritmus nélkül villannak elém a képkockák, gyakran kicsúszik az irányításom alól ez az önműködő belső mozi. Így élem újra a múltam. Semmi egyéb szükségletem nincs. Egyáltalán nem gondolkodok azon, hogy mi jöhet ezután. Nem érdekel. Ha tartogat is számomra még valamit az élet, képtelen vagyok összefüggést találni a jelen helyzet és az esetleges jövőm között. Mi is történhetne még velem, mi férhetne még az életembe a mostani nyugalom és elmélyültség mellé, hogyan lenne ez lehetséges, én nem tudom, el se tudom képzelni. Egyszerűen nem érzek késztetést arra, hogy ezen törjem a fejem, sőt, félek is egy kicsit.

A múlt emlékképei közül mostanában melyek merülnek fel a leggyakrabban? Magam se tudom, mindenféle eszembe jut. Nincs itt semmiféle

rendszer, nem én irányítom az egészet. Valami úgy találomra, egyszerre csak bevillan, majd eltűnik, s felváltja egy újabb kép, utána megint megjelenik az első, vagy pedig egy másik, sokkal súlyosabb emlék. És így megy ez, újra és újra. Néha nem tudok szabadulni egy-egy emlékképtől, vele fekszek és vele kelek, csak azt látom mindenütt, belevésődik a tudatomba, feszült vagyok, rosszullét kerülget. És oly sok ilyen kép van.

Amikor mások előtt rászóltam anyámra, hogy hazudik, és ezen mindenki nevetett, hogy érezhette magát akkor ő...? Aztán az az este, amikor a magiszterimet ünnepeltem, és közölték velem, hogy... És annál a másik, „igazi" anyámnál tett látogatás, amikor beléptünk, ő meg kvázi mindjárt majd elsírta magát, s egyáltalán nem ment neki a dolog. De hagyjuk most ezt...

A belgrádi utazás, amikor a történelemtanárom, az első nagy szerelmem, az orvoshoz vitt titokban, abortuszra. Ami engem illet, kettőnkön és a kórházi személyzeten kívül máig senki sem tudott erről az ügyről. Egy buszban ülünk, de nem egymás mellett, én meg egyfolytában titkos jeleket küldözgetek felé, hogy mennyire szeretem. Ő elfordítja a fejét, kinéz az ablakon. Aztán, mikor hazaérünk, leszállunk a buszról, már beesteledett, egymás mellett gyalogolunk az utcán, én lassítok, a keze után nyúlok, megfognám, mire ő halkan rám szól: no, most nem találkozhatunk egy ideig, veszélyes lenne. És előresietett, engem ott hagyott. Kiabálok távolodó alakja után, nem érdekel, ha meg is hall valaki: féreg, te gyáva féreg! Két napra rá meg újra a titkos szerelmi jeleinket küldözgettem felé az órán, de ő egy pillanatra sem nézett felém, egy istenért se, a szeme sarkából se. A totális megőrjítés jól bevált technikája. Várok rá a tanári előtt, hogy igazoljam a belgrádi utazás miatti kimaradásomat. Rendben van, Kojić, válaszol gyilkos szigorral, hivatalos hangon, s elnyeli a tanári. Egymondatos levelemre, amely egy Csehov-idézet volt, és így hangzott: *Ha valaha szükséged lesz az életemre, gyere és vedd el*, nem válaszolt, és soha nem is említette.

Viszik ki a koporsót nagyapa temetésén, Kriszta néném sírva öleli apát: öcsi, magunkra maradtunk, te és én. És anya meg én?, visítozom néném kabátujját ráncigálva, és Saša?, kiabálom, de ő mintha nem hallana. Csak ballagnak egymáshoz simulva ők ketten, mintha mi tényleg nem is léteznénk a világon. Tülekedni kezdek, hogy megragadhassam apa kezét, de anya hátrahúz. Kilencéves voltam akkor. Ez volt az első igazi féltékenységi rohamom. Sírtam nagyapa miatt, de a düh miatt is, hogy nem panaszolhatom el neki, mit mondott Kriszta néném, hogy úgy beszélt, mintha mi valami idegenek lennénk.

A vacsorán, amikor Blanka doktorátusát ünnepeltük, véletlenül meglöktem egy vörösborral teli poharat, és az egész rálöttyent a mellettem

ülő Mitić professzor vadonatúj krémszínű nadrágjára. Ő zavarba jött, elvörösödött: haragszik, de azért igyekszik visszafogni magát. Valaki azt mondja, gyorsan öntsünk sót a foltra. Rázogatom a sótartót a slicce fölött, ő meg szétterpeszkedve feszeng, vörösen, elképedten. Fehérbor kell ide, avatkozik bele a pincér, és üvegből locsolja a professzor nadrágszárát, majd nekifogok újra, szalvétával, utána meg kenyérrel dörzsölöm a sliccét, ki mit ajánl, azzal, de semmi sem segít. A folt diadalmasan virít a szerencsétlen Shakespeare-kutató ölében, én meg kitartóan ügyködök tovább. Ő vonaglik, meg-megrezzen az érintéseimre, miközben tapogatom, dörzsölgetem, nyomkodom. Később majd meghaltam a szégyentől, mert mindenki azzal piszkált, hogy szándékosan öntöttem ki a bort, hogy nyilvánosan megfogdoshassam a legjóképűbb professzorunkat. Iszonyúan elfogott mindig a szégyen, mikor megláttam őt ezután, még visszaemlékezni is szégyellek az esetre, nem tudok szabadulni ettől a jelenettől.

És Boško, ahogy falfehér arccal, tébolyultan bizonygatja nekem egész délután, mennyire boldogtalan ő, mert tudja, hogy szenvedek. Kérlek, mondd, hogy nem gyűlölsz, na mondd, kérlek, kérlek, pokollá válik az életem, ha nem mondod, rimánkodott, s közben hidegvérrel elhallgatta előlem, hogy a felesége pár hónap múlva szülni fog.

És az az este, amikor megtudtam a tényt, hogy nem az övék vagyok... ahogy bambán bámultam a vázát, és megszámoltam a virágokat benne, és íme, most is látom őket, az összes virágszálat egyenként, először is azokat a gonosz vérvörös gerberákat, egy, kettő, három...

Az utolsó percben érem el a belgrádi vonatot, már végzős egyetemista vagyok, s a folyosón haladva az egyik kupéban megpillantom az egykori történelemtanárom, az első szerelmem, a szívtipró szépfiút. Az ablak mellett ül. Srégen vele szemben pedig Lenka Rakić, harmadik osztályos tanuló, anyám osztálytársnőjének a lánya: kitüzesedve, remegve mereszti a szemét a profra, duzzadt a melle és a szája. Rögtön felismerem a tüneteket. Ugye valami hivatalos ügyben mennek maguk ketten Belgrádba, tanár úr, vetem oda vakmerően a kérdést, tudtára adván, hogy vágom a helyzetet. Ő megjátssza, hogy alig ismert meg. Ó, Kojić, hát te vagy az, hogy csöppensz te ide. Igen, válaszol lezseren, egy kollokviumra megyek, posztgraduális tanulmányaimat folytatom. Lenka fészkelődni kezd, izzad a homloka, lángol az arca, és látom a szemén, hogy megfojtana egy kanál vízben. Nahát, kollokvium, komolyan, tényleg? Ugye időben lesz, csak nem fog talán valami komplikáció fellépni, hadarom szemtelenül, élesen a prof szemébe nézve, és nevetek, ragályosan, túl hangosan, csúfondárosan, hisztérikusan. Szeretném lemezteleníteni, megsemmisíteni a nevetésemmel, itt mindenki előtt porig alázni ezt a buja, önző állatot – aki most már

újra teljes nyugalommal néz kifelé az ablakon, valószínűleg a „kollokvium" következményeire gondol, vagy éppen megelégedéssel nyugtázza nyilvánvaló, leplezetlen féltékenységi rohamomat.

És az az este, amikor megtudtam, és számoltam a virágszálakat a vázában… először a gerberát, aztán a nőszirmot, a kedvenc virágom, egy, kettő…

Az egyetem melletti kávézó volt Tomával a törzshelyünk, ide jött a nővére is, hogy átadja Toma üdvözletét meg az ajándékot, diplomázásom alkalmából. Ő ekkor Ptujban volt katona. Gépiesen átveszem a csomagot, köszönöm, gyorsan bedobunk egy kávét, add át neki az üdvözletem, majd jelentkezem – mondom még neki kapkodva, közben a kijárat felé terelem, hogy elbúcsúzzunk végre. Nem szereted már te őt, látom én, vége köztetek, ugye, vágja hozzám a kérdést, van valakid? Nem, tiltakozom zavarodottan, nincs senkim, hogy is gondolhattál ilyesmit, közben Boško vár rám a másik asztalnál. Leülök hozzá, a vállára hajtom a fejem, s ekkor veszem észre, hogy Toma nővére az ablakon keresztül figyel bennünket. Ez volt az első alkalom, hogy megcsaltam valakit. Tomával már azt terveztük, összeköltözünk, mikor leszerel, bár nem emlegettük még az esküvőt, de valahogy ez is magától értetődő volt. Én meg, tessék...

Hát igen, nem kizárólag a rokonságról gondolkodom mostanában, annak ellenére, hogy folyamatosan a szüleim cselekedeteit elemzem, hogy letisztázzak magamban néhány dolgot. Hanem a hűtlenkedésekről és a hűtlenekről is, sőt róluk a leginkább. Nem, nem róluk a leginkább...

Máris látom, Önök már megint mosolyognak. Először is emiatt a nevetséges szó miatt, amit az imént használtam: hűtlenség. Aztán meg valószínűleg kinevetik az elmezavaromat is. Ez van. Valóban, nevetséges szó a hűtlenség, engem is már szinte ráz a nevetés, de más okból kifolyólag.

Eszembe jutott, hogy ezt a kifejezést már egészen kora gyermekkorom óta jól ismerem, és épp a szüleim házában hallottam felőle. Nem, nem, ők, szegénykéim, ők nem hűtlenkedtek soha, a házasságuk minden szempontból megfelelt és megfelel az előírásoknak és szabályoknak, bár talán kissé vértelen is volt mindig. Nem róluk van szó, hanem a hosszú téli estéket színező „csiklandós történetekről", melyek sokszor elhangzottak nálunk, a hozzánk járó ismerősök, rokonok körében. Habár akkor fogalmam sem volt róla, mit jelenthet, szerettem, ha szóba hozzák.

Építészmérnök apám szinte egész életét építkezéseken töltötte, s anyám szavai szerint még egy légynek se ártott soha (anya, mintha azt akarnád ezzel mondani, hogy apa légyvárakat épített egész életében, mondtam neki egyszer, s persze mindenki nevetett ezen). Alig vártam, hogy ez az én áldott jó lélek építészmérnök apám belefogjon a vendégek előtt a számom-

ra felettébb érthetetlen mesébe. Apám sűrű kacsingatásait és a vendégek viháncolását látván arra kellett gondolnom, hogy ezek a történetek úgy hatnak a felnőttekre, mint a csiklandozás a gyerekekre.

Apám általában először azt dünnyögte: bizony, bizony, bizony. Aztán meg váratlanul felemelte a hangját: hát jól van, barátaim, tudjátok ti, micsoda világban élünk? Ugyebár, a mi kisvárosi posványunkban elég kevesen vannak, akik tudják önmagukról, hogy pontosan kicsodák, pontosabban kinek a kicsodái.

Mindig izgatottan vártam a pillanatot, hogy apám e szólamát követően elkezdődjön a vendégeknél az a különös kuncogás, morajlás és lökdösődés, mert ekkor a hangjuk és a mozdulataik a bábszínházbeli jelenetekre emlékeztettek, hiszen anyával rendszeresen eljártam a bábszínház előadásaira.

Ezek az esti bölcselkedések egyébként halálosan untattak, de a lefekvésnél jobb alternatíva volt ez is. Ezért örömmel szemléltem a hangulat fokozatos átalakulását, úgy néztem az egészet mint valami rajzfilmet.

Nem értettem, apa miért nem meséli egyfolytában jótékony hatású történeteit, hiszen mindig minden vendéget sikerül fölvidítani velük. Habár jól tudtam, hogyan kell belekezdeni, nem vettem a bátorságot, hogy ezt magam tegyem meg, mert egy ilyen kísérletem miatt azonnali hatállyal betereltettem a hálószobába, ahol jól megmosták a fejem, s a szidás aztán másnap is folytatódott reggelinél, pedig nem ehhez szoktam. Nem szabad soha megismételned azt, amit a felnőttek mondanak, utasított rendre anya, nehogy még egyszer ilyesmire vetemedj, mert jaj neked. És hát nem is tettem többé ilyet.

Apa sztorizását sokkal jobban szerettem, mint azokat a történeteket, amelyeket anya költött rólam, az én kvázi eszes, szellemes (anyám által jócskán kicsinosított) beszólásaimról, melyeknek köszönhetően a lenyűgözött vendégsereg behódolt nekem, az én állítólagos éleselméjűségem miatt, nagy sikereket jósolva tanulmányi előmenetelem során. Bár jólesett, hogy a figyelem középpontjában lehetek, mégis nehezen viseltem, hogy anya tulajdonképpen hazudott. Állította, hogy mondtam vagy tettem olyasmit, amit igazából nem mondtam és nem tettem, és dicsérte az aranyköpéseimet, amelyek valójában egyáltalán nem az én aranyköpéseim voltak, és ezt persze ő is nagyon jól tudta. Sose voltam én afféle aranyos és szellemes gyerek. Sokkal inkább voltam (és vagyok ma is) kizárólagos és gyors reagálású, mint szellemes, de hagyjuk, nem erről van most szó.

Azt szeretném tudni, miért igyekezett folyton kedvezőbb fényben láttatni engem mások előtt, miért találta ki ezeket az érdekes, élces történeteket, melyeknek én voltam az állítólagos főhőse. Talán mert elégedetlen volt a valódi képességeimmel, s ily módon szerette volna önmagát is meg-

győzni arról, hogy nem tévedett teljesen, amikor... Nem, nem, hagyjuk most ezt is.

Barátaim, szólt apám, s gyengéden leültetett engem a padlóra a játékok közé – mivel sokszor az ölében kerestem menedéket a csicsiskálás elől –, tudjátok-e, micsoda világban élünk. Ez a város a szemérmetlenül szabados hűtlenkedések és a lelketlenül hűtlenkedők városa. Ez az itteni promiszkuitás abból a legrosszabb, már-már állatias fajtából való. Odáig jutottunk, hogy már szinte egyik gyerek sem hasonlít a törvényes apjára. Apám, miután ezt eldünnyögte, hirtelen idegesen, mérgesen fölhördült: hol vannak most az ilyen-olyan filmesek, akik azokat a hősszerelmes filmeket csinálják, hát mi az ő tudományuk ehhez képest. És micsoda őrülten burjánzó kurválkodást találnának itt, válogathatnának a hihetetlen kombinációk közül akár véletlenszerűen is. A hollywoodi produkció számára egy egész évre elegendő anyagot gyűjthetnének itt, ezekből a valószínűtlenül összetett bonyodalmakból, s mindezt velünk, egyszerű emberekkel a főszerepben. Ekkor következett, kisebb hatásszünet után, apám ragályos kuncogása, s ez mindig biztos jel volt számomra: ha ideiglenesen is, de elmúlt a lefektetés veszélye.

Hát nem észbontó, micsoda kisvárosi kuplerájban élünk. Az erkölcstelenség nemzedékről nemzedékre száll, öröklődő, mint a vérbetegségek – így hangzott Kriszta néném elmaradhatatlan, tiszteletet parancsoló, feminista megjegyzése. Kriszta egyébként sokéves ausztriai vendégmunkási és házassági tapasztalattal a háta mögött egyszer csak elvált és hazatért. És miután így kinyilatkoztatta véleményét, okvetlenül cigarettára gyújtott, s közben hörögve nevetett és köhögött egyszerre. Rajtam kívül általában senki sem csatlakozott azonnal apám kuncogásához, de engem is rögtön elhallgattatott anyám feddő figyelmeztetése: elég legyen, gyerek. De még ezt is könnyebben elviseltem, mint az ágyba vonulást.

Ha összevetnék az elődöket az utódjaikkal, és közzétennénk ki kire hasonlít és ki kinek a génjeit hordozza, lenne itt munka elég, nem csak a filmeseknek, de az orvosok és a bíróság számára is – így folytatta a történetet a fogtechnikus szomszédunk, Nenad, aki egyébként mindig mogorva, kivéve amíg az efféle beszélgetések folynak. És akkor sorolni kezdték a példákat, a neveket, egymás szavába vágva minduntalan, nagyokat csodálkozva és kacagva. Anya ekkor váratlanul hevesen közbevágott, félbeszakítván a férfias ízetlenkedést, emlékeim szerint mindig ugyanazzal a tréfával. No jól van, ti papucsok, ismeritek-e azt a régi közmondást, miszerint bagoly mondja verébnek, hogy nagy a feje. Lényeg, hogy ti aztán meg vagytok győződve róla, hogy a ti gyerekeitek tirátok hasonlítanak. S erre ő is elmosolyodott, kicsit szégyenlősen. De

én már ekkor tudtam, hogy apa oldala vívta ki a győzelmet, és most következik majd az általános hahotázás, ezért ekkor máris annyira fulladoztam a nevetéstől, hogy ez is elég volt ahhoz, hogy a többiek kórusban vihorászni kezdjenek. Anya kuncogva dorgálta meg apát: Kole, ne beszélj hülyeségeket a gyerek előtt, látod, dől a nevetéstől, és fogalma sincs mitől. Kriszta nénémet is rázta a nevetés, úgy a köhögésen át.

Ma is mondják, rá hasonlítok, erre a szép, derék asszonyra, Kriszta nénémre, aki ismert aranykezű csodadoktor, fogorvosi rendelőjében senkinek sem fájtak a beavatkozások. Valóban szembeötlő, hogy mindkettőnket nagyon dús fekete hajzuhataggal áldott meg az isten. Rendkívüli személyiség ez az én Kriszta néném, mindig is imponált nekem. Önálló, szenvedélyes, gerinces, és különlegesen keserű a humorérzéke, szívesen viccelődik a saját számlájára, de nem kímél meg másokat sem. Ha épp kedve szottyan, nem zavarja az sem, ha esetleg nincs társasága: nyugodt lélekkel megy egyedül vacsorázni étterembe. Könyveket vásárol, fantáziadúsan öltözködik, és sohasem panaszkodik, ha beteg. Igazi életművész. Egyáltalán nem olyan mint az egykori osztálytársnői, akik ernyedt izmaikkal, hájas testükkel hozzá képest általában úgy néznek ki, mint valami reumatikus csontokkal megtömött szekrények, ráadásul mindig a betegségeikről sápítoznak, a lehető legapróbb részletekbe is belebocsátkozva. Régen nagyon örültem, ha azt mondták, hogy Kriszta nénémre ütöttem. És amikor belenőttem gondosan összeválogatott ruháiba, amelyekkel bőkezűen elárasztott engem, a hasonlóságunk még szembeötlőbb lett. Az öltözködésben ma is ő a példaképem. Viszont azt, amit régebben valódi elismerésnek véltem, ma egyfajta képmutatásnak élem meg, mind a szüleim, mind a néném részéről. Gyakran eszembe jut, hogyan tetszelgett mások előtt: nézzétek, emberek, hát nem olyan ez a gyerek, mintha én szültem volna? Jobban hasonlít rám, mint Saša, az édesfiam. Nézzétek ezt a hajat, ezt a bőrszínt, szemöldököt, hát nem kiköpött nénje? Csak a kék szemét örökölte az anyjától, és ezt is csak azért, hogy még a nénjénél is szebb legyen. És az a tömérdek drága ékszer, amit hordott, valóban gyönyörűek voltak mind, százszor is elmondta róluk: ez mind a tied, kisbogár, mindezt a csecsebecsét te öröklöd majd a te drága tántidtól egy napon. Irma ángyi fityiszt se kap a gonosz anyósától. Nem kap semmit, nem érdemelte meg, de nem is tudná hordani őket az a kis trampli, nem ismeri a valódi értéket, holmi festett babfüzéreket vásárol össze az indiai boltokból, azt aggatja magára ékszerként. Nénéd most csak kölcsönveszi néha ezeket tőled, de te ugye nem haragszol érte, bogár. Így végződött a testamentumáról szóló traktátus.

Már rég felnőttem az apámhoz és a nénémhez fűződő történet megértéséhez. Most már mindent értek, minden árnyalatot, metaforát és inszinuációt. Ma már szinte túl jól is tudom, mi a hűtlenség, és a rokonságról is megtanultam ezt-azt. Emlékszem arra az estére is, amikor apa hetvenedik születésnapján ő és én késő éjjelig fönt maradtunk, sűrű házi bort iszogatva, és felnőtt emberek módjára beszélgettünk ezekről a dolgokról. Név szerint felsorolta, kik szerelemgyerekek a városban, én meg újra elmondtam neki azt, amit akkor mondtam nekik, amikor közölték velem, hogy nem vagyok a... Nem, most nem tudok erről írni, talán majd később... Ahogy itt szavakba öntöm ezt a sok emlékképet, újra is élem mindet, a legapróbb részleteket is, s nincs most erőm ehhez...